

Stanje i procesi u Evropi

Evropska zajednica za ugljen i čelik iz 1951. godine, te Evropska zajednica za atomsku energiju (Euroatom) iz 1957. godine, temeljne su odrednice današnje Evropske unije. Problemi vezani uz tadašnje stanje proizvodnje ugljena i čelika uvjetovali su povezivanje evropskih zemalja kako bi što lakše izvršili nužno restrukturiranje tih značajnih grana u privrednoj strukturi država potpisnica. Taj problem je ukazivao na naslijeđa prošlosti i nije rješavao budućnost već tadašnje probleme. Euroatom je odlučna akcija (odgovor) Evrope na američki tehnološki izazov. Bilo je jasno da budućnost evropske privrede ovisi o sposobnosti evropskih zemalja da obrane odnosno poboljšaju svoj položaj u tehnološkom natjecanju. Pojedine zemlje bez obzira koliko bile razvijene to nisu mogle same ostvariti. Ekonomija obujma pokazala se kao razvojna šansa Evrope.

Prioriteti Evropske unije na privrednom planu od interesa za našu temu mogu se odrediti kao: uvođenje jedinstvene valute i proširenje Evropske unije.

Početak 1999. godine označava službeni start funkcioniranja jedinstvene valute što znači prenošenje nadležnosti nacionalnih središnjih banaka nad monetarnom politikom na Evropsku središnju banku. Pet uvjeta definiranih Ugovorom iz Maastrichta, poznatih kao kriteriji konvergencije, su slijedeći:

- stopa inflacije može biti najviše do 1,5% veća od stope inflacije triju zemalja sa najnižom stopom inflacije;
- prosječne nominalne kamatne stope ne smiju biti veće za više od 2% od kamatnih stopa triju zemalja sa najnižom stopom inflacije;
- proračunski deficit ne smije biti veći od 3% GDP-a;
- javni dug može iznositi najviše 60% GDP-a;
- dvije godine prije ulaza u monetarnu uniju valja održavati stabilnost nacionalne valute uz dozvoljene granice fluktuacije.

Pored ekonomskih kriterija sve su zemlje morale udovoljiti institucionalnim kriterijima - usklađenost propisa, kao i osiguranje nezavisnosti središnjih banaka. Temeljni cilj monetarne politike je cjenovna stabilnost.

"Agenda 2000" iako nije obvezujući dokument svakako je vrlo važno određenje Evropske unije o inventarizaciji bitnih svekolikih pitanja i načina njihovog rješavanja pri čemu se posebna pažnja posvećuje timingu rješavanja identificiranih problema.

Kako pojedine zemlje Srednje i Istočne Evrope nakon sloma socijalističkog sustava žele u što je moguće kraćem roku postati punopravni članovi to je u "Agendi 2000" istaknuto što je potrebno ostvariti da bi se postalo članom Unije:

- da je zemlja kandidat ostvarila stabilnost institucija koja jamči demokraciju, vladavinu prava, ljudska prava, te poštivanje i zaštitu manjina,
- da postoji tržišno gospodarstvo koje funkcionira, i da je zemlja sposobna da se nosi s

pritiscima konkurencije i tržišnim snagama unutar Unije, i

- da je zemlja kandidat u stanju preuzeti obveze koje donosi članstvo, uključujući i pridržavanje ciljeva političke, gospodarske i monetarne unije.

Ekonomski kriteriji su određeni kao:

1. Postojanje i funkcioniranje tržišnog gospodarstva pretpostavlja:

- ravnoteža između potražnje i ponude uspostavlja se slobodnim uzajamnim djelovanjem tržišnih snaga; liberaliziraju se i cijene i trgovina;
- ne postoje značajne prepreke ni ulasku na tržište (osnivanje novih poduzeća), niti izlasku sa tržišta (stečaj);
- pravni sustav je uspostavljen i funkcionalan, uključujući reguliranje vlasničkih prava; zakoni i ugovori mogu se provesti;
- postignuta je makroekonomska stabilnost, u što ulazi i primjerena stabilnost cijena te održiva eksterna stabilnost i javne financije;
- široki konsenzus o bitnim pitanjima ekonomske politike;
- financijski sektor je dovoljno razvijen da uštede može usmjeravati ka produktivnim ulaganjima.

2. Sposobnost nošenja s pritiscima konkurencije i tržišnim snagama unutar Unije pretpostavlja:

- postojanje tržišnog gospodarstva koje funkcionira, uz dostatnu razinu makroekonomske stabilnosti koja gospodarskim subjektima omogućuje donošenje odluka u ozračju stabilnosti i predvidivosti;
- dostatnu količinu, i to uz primjerene cijene, ljudskog i fizičkog kapitala, uključujući infrastrukturu (energetika, telekomunikacije, promet), obrazovanje i istraživanje, te očekivani razvoj na tom području;
- mjere u kojoj vladina politika i zakonodavstvo utječu na konkurentnost putem trgovinske politike, politike konkurencije, državne pomoći, potpore malim i srednjim poduzećima, itd.;
- stupanj i dinamiku trgovinske integracije određene zemlje u Uniju prije proširenja. To se odnosi kako na količinu, tako i na prirodu dobara koja su već dio trgovinske razmjene tih zemalja s državama članicama;
- udjel malih tvrtki, djelomice zbog toga što je poboljšao pristup tržištu u pravilu korisniji malim tvrtkama, a djelomice zbog toga što bi dominacija velikih tvrtki mogla ukazivati na veće opiranje prilagodbama.

Stanje i procesi u hrvatskoj

Antiinflacijski program iz listopada 1993. godine imao je za cilj da eliminira psihološki dio inflacije. Program stabilizacije koji je trebao sljediti, putem ubrzane privatizacije i restrukturiranja privrede, nije se dogodio. Ovo je rezultiralo i izostankom, treće faze, uspostave dugoročne ravnoteže i ubrzanja privrednog rasta. Ukupni hrvatski izvoz od 1994. godine uglavnom stagnira dok se je uvoz povećao gotovo za polovinu što pokazuje deficit robne razmjene: 2,8 milijardi dolara u 1995., 3,3 u 1996., te 4,8 u 1997. godini. Deficit robne razmjene od tada ostaje visok. Prema tome, rast potražnje i ostvareni rast privredne aktivnosti nije svoje ishodište nalazio u izvozu već u rastu domaće potražnje.

Navedena kretanja rezultirala su stabilnošću cijena. Stabilnost cijena posljedica je rasta

domaćih (viših) cijena i smanjenja uvoznih (nižih) cijena uslijed aprecijacije domaće valute. Tako je tečaj kune prema referentnoj valuti (DM) svojom aprecijacijom izravno utjecao na smanjenje cijena uvezene robe što je stabilizirajuće djelovalo na cijene. Nužna posljedica tih i takvih kretanja bilo je nastavljanje stabilnosti cijena ali po cijenu rastućeg deficita. Ova politika je imala učinak dodatnog istiskivanja domaće proizvodnje što se rječito vidi u stopama rasta nezaposlenosti.

Kako nije bilo rasta cijena to se je zaboravilo da postoji troškovna odnosno strukturna inflacija. Od 1993. godine ostvaren je dramatičan rast proračuna što rezultira u jednako dramatičnom povećanju porezne presije. Nepodmirena potraživanja prema penzionerima samo su prebačeni troškovi iz sadašnjosti u budućnost. Rast novčane mase i nominalno ekspanzivna a zapravo restriktivna monetarna i kreditna politika (u odnosu na realnu inflaciju) rezultira povećanjem nepodmirenih potraživanja (nezakonita emisija novca) koja danas značajno nadilazi veličinu novčane mase (gotovo je dvostruko veća). Preciznija inventarizacija kolika će cijena biti plaćena zahvaljujući tekućoj ekonomskoj politici tek ostaje da se učini. Naime, svi računi te i takve ekonomske politike još nisu stigli na naplatu. Kao ilustraciju o gubitku društvenog proizvoda valja promatrati udio usluga u domaćem proizvodu. One su značajne u strukturi (gotovo 60%) društvenog proizvoda ne zato što su usluge preuzele vodstvo razvoja već zato što je nivo proizvodnje ostao nedopustivo nizak.

Kreditno-monetarna politika je bila u funkciji stabilnosti tečaja. Nakon antiinflacijskog programa zbog rasta preferencije likvidnosti (ali i pritiska realne inflacije što se je uglavnom ignoriralo) - što je vidljivo iz brzine opticaja novca - bilo je moguće samo djelomično intervenirati nacionalnom valutom na tržištu deviza kako bi se smanjila aprecijacija nacionalne valute (malo nacionalno tržište). Usporavanje rasta tečaja nacionalne valute centralna je banka provodila intervencijama na deviznom tržištu uz istovremeno povećanje linearne obavezne rezerve što je u već i onako pregrijanoj potražnji za likvidnošću dodatno povećavalo kamatne stope. Pri tome valja naglasiti da je linearna obavezna rezerva "okoštala" strukturu pasive bilance poslovnih banaka iz vremena inflacije što znači da se je zadržala inflatorna struktura bilance poslovnih banaka. Danas je centralna banka usmjerila svoju politiku ka zaustavljanju deprecijacije kune. Ova politika ima za posljedicu smanjenje novčane mase što u uvjetima visoke potražnje za likvidnošću ima tragične posljedice na cjelokupan tok reprodukcije. Prisutno nepodmirivanje dugovanja države te njegovo "razgraničavanje" zapravo znači odgađanje sučeljavanja nosioca ekonomske politike sa realnim mogućnostima nacionalne ekonomije

Sveukupni učinci ekonomske politike u funkciji vremena skupljaju se u bankarskom sustavu koji pored svojih slabosti - uslijed neizvršenog procesa restrukturiranja privrede - rezultira dramtiziranjem stanja u bankarskom sustavu sa ozbiljnom opasnošću po cjelokupni bankarski sustav. Stečajevi i sanacije poslovnih banaka, jer je izostala intervencija centralne banke, rezultirali su domino efektom. Kamate u tim i takvim uvjetima mogu samo rasti. Pad kamatnih stopa, kojih smo danas svjedoci, valja protumačiti odvajanjem monetarne od realne sfere (proizvodnje) odnosno uključenje države u proces reprodukcije kako bi se kako tako održao nivo kreditiranja putem garancija..

Kretanje realne inflacije moguće je pratiti promatrajući kretanje proračuna. Proračun se dramatično povećava, ne kao posljedica visokih rashoda (iako su pojedine rashodne stavke

nedopustivno visoke) već kao posljedica malog domaćeg proizvoda. Tek deficit trgovačke bilance, dakle raspoloživi društveni proizvod, omogućuje odvijanje procesa reprodukcije bez dramatičnih socijalnih tenzija. Prema tome, dijagnozu o stanju u privredi je, u prvoj aproksimaciji, moguće postaviti uspoređujući proračun, saldo trgovačke bilance i domaći društveni proizvod.

Pri tome valja imati u vidu da proračun nije ekonomski jer je rastući, a niti socijalni jer postoji horizontalna i vertikalna nejednakost poreznih obveznika. Država sve veći dio društvenog proizvoda preraspodjeljuje čime postaje temeljni agens u procesu reprodukcije i izravno supstituira ionako neizrađen tržišni sustav. Priprema i usvajanje Proračuna za 2001. godinu, bez odlučnog preispitivanja prava koji se financiraju iz proračuna, isti čine teško održivim i dovoljan je dokaz što se je i kako radilo u proteklom desetljeću.

Navedeno nameće zaključak da tekuća ekonomska politika zapravo vodi okoštavanju privredne strukture koja je ionako tehnički i tehnološki zaostala. Postojeća privredna struktura (izvoz stagnira a uvoz raste) onemogućuje vođenje aktivne tečajne politike i osim inflacije ne bi dala drugog rezultata. S druge pak strane, rebalans proračuna u 1998. godini je značio da se ekonomska politika nije bila u stanju suprotstaviti troškovnoj presiji što zapravo, prije ili kasnije, ne dogodi li se značajni zaokret u ekonomskoj politici, otvara put galopirajućoj inflaciji.

Koncept politike integracije s Evropskom unijom

Koncepcija i strategija razvoja društvenog sustava Hrvatske mora korespondirati koncepciji i strategiji razvoja društvenog sustava u Evropskoj uniji. U kojoj mjeri navedeni sustavi imaju veći presjek skupa, jednostavnije (jeftinije) je provesti integraciju. Iz društvenog sustava derivira se koncepcija i strategija razvoja gospodarskog sustava. Koncepcija i strategija razvoja gospodarskog sustava mora odgovoriti na pitanja:

- s kakvom privrednom strukturom želimo ući u Evropsku uniju?;
- koji je scenarij promjena privrednog sustava od važećeg (koji je danas u primjeni) ka "Evropskom"?;
- koji je scenarij prilagođavanja ekonomske politike kakva je danas u upotrebi ka mogućoj ekonomskoj politici kada budemo članovi Evropske unije (promjena uloga pojedinih politika /instrumenata i mjera/ ekonomske politike)?

Odnos rada i kapitala dramatično se mjenja u korist rada. Rad postaje kriterij, temeljni resurs i ograničenje razvoja. Kapital postaje prije svega materijalizirana sila znanja i kao takav bitno mjenja svoj sadržaj u odnosu na poimanje kapitala u vrijeme prije Treće tehnološke revolucije. U tom smislu i vrijeme ima različito značenje po privrednu strukturu (rad postaje dugoročni a kapital kratkoročni činilac privredne aktivnosti, dakle obrnuto od njihovog odnosa u vrijeme koje je bilo prije Treće tehnološke revolucije).

Koncepcija i strategija razvoja u svojoj osnovi znači stvaranje pretpostavki za željeni pravac razvoja (predpostavlja se najmanje srednjeročni horizont promatranja). Ovo znači da raspoloživo znanje, te osposobljeni rad danas valja procijeniti u kojoj će mjeri biti značajan kao poluga daljnjeg razvoja sutra. Drugim riječima valja odgovoriti da li će postojeće znanje, u

uvjetima ovako dinamičnog razvoja znanja te shodno tome novih otkrića, biti relevantno. Odnosno, koliko će vrijediti današnje materijalizirano znanje u Hrvatskoj za desetak godina. Ova ocjena je značajna jer ukoliko raspoloživa znanja danas imaju perspektivu i sutra tada valja samo intenzivirati ulaganja u obrazovanje i znanost čime se postaje aktivnim sudionikom u Evropskoj uniji odnosno na globalnom planu. Ukoliko ne, nužno je odrediti koja su to znanja koja potencijalno dinamiziraju razvoj privredne strukture Hrvatske.

Pri određenju željene privredne strukture valja značajne napore usmjeriti na ispravnu valorizaciju komparativnih prednosti koje Hrvatska ima kao srednje evropska i mediteranska zemlja. Jednako je tako važno sagledati učinke na privrednu strukturu u slučaju da jesmo/nismo granično područje Evropske unije.

Privredna struktura se mora u funkciji vremena povezivati sa svijetskom strukturom što znači da se mora globalizirati. Odlučnost ka integraciji u Evropsku uniju povećava atraktivnost za investiranje u Hrvatsku od strane stranih investitora i to ne samo iz zemalja Evropske unije već i iz ostalih zemalja. Privredna aktivnost koja je i inače u Hrvatskoj bila u prošlosti izvozno orijentirana povezivajući (globalizirajući) se sa inozemnim partnerima snažno će intenzivirati ulaganja u istraživanje i razvoj što je siguran put ka povećanju konkurentnosti.

Imajući u vidu nužnu cjenovnu konkurentnost radne snage u Hrvatskoj moguće je u kratkom vremenu privući značajan strani kapital u obliku izravnih investicija što dinamizira izmjenu privredne strukture što, s druge strane, povećava mobilnost rada i kapitala. Ovo je bitan činilac ubrzanja integrativnih porcesa u Evropskoj uniji.

Polazeći od postojećeg privrednog sustava u Hrvatskoj potrebno je voditi primjerenu industrijsku politiku kako bi se dinamizirao razvoj i kako bi Hrvatska ostvarila, do trenutka primanja u punopravno članstvo u Uniju, što viši stupanj razvijenosti. Izneseno sugerira da privredni sustav u funkciji vremena treba konvergirati "pravilima igre" Unije. Aktivno praćenje i implementiranje postojećih i novih institucionalnih rješenja koje ne dovode u pitanje dinamiziranje razvoja svakako smanjuju troškove konvergencije Uniji.

Kako je ekonomska politika svrsishodna varijacija instrumenata ekonomske politike to je jasno da upravo ekonomskom politikom na kratki i srednji rok je moguće postupno prilagođavati privredni sustav što je, u prvom koraku, u funkciji dinamiziranja razvoja, a u drugom, konvergencija privrednom sustavu Unije.

Politika integracije sa Unijom znači preuzimanje kriterija Evropske unije. Ciljeve je moguće odrediti kao:

- postojeću neutvrđenu stopu inflacije smanjiti na 1,5% stope inflacije triju zemalja sa najnižom stopom inflacije;
- postojeću kamatnu stopu od 15% (koliko kredit danas okvirno košta) smanjiti na kamatnu stopu koja je jednaka iznosu inflacije u zemljama sa najnižom stopom inflacije uvećanom za 2%;
- današnji neodrediv deficit smanjiti na 3% GDP-a;
- neodrediv javni dug smanjiti na 60% GDP-a;
- povećanje vanjskog duga usporiti i, potom, zaustaviti kako bi se stvorile pretpostavke

njegovog uravnoteženja.

Ove ciljeve, uz transparentan tržišni sustav, moguće je, u funkciji vremena, ostvariti ne dovodeći u pitanje ubrzani razvoj privredne aktivnosti.

Neophodno je postaviti ciljeve slično kako to propisuje Unija za punopravno članstvo bez obzira da li će Hrvatska biti primljena u prvom, drugom ili bilo kojem krugu. Ozbiljnost ciljeva kao i odlučnost njihovog ostvarenja najbolja su garancija ubrzanja procesa pripojenja Uniji.

Definiranje ograničenja u procesu integracije

Postoje dileme da li i u kojoj mjeri treba manipulacijom tečaja dinamizirati razvoj. U slučaju Hrvatske nije moguće devalvacijom u kratkom roku dinamizirati privredni razvoj. To će biti moguće tek kada se dinamizira privredni razvoj. U kratkom roku održanje tečaja ima ulogu tvrdog budžetskog ograničenja. Ovo znači da drugim mjerama ekonomske politike valja podržavati tečaj. U kratkom roku to je smanjenje porezne presije, dinamiziranje vlastite štednje i transparentnošću (atraktivnošću) sustava odnosno unaprijed poznate ekonomske politike. Izostanak navedenog otvara probleme socijalnih tenzija sa nesagledivim posljedicama.

Cijenu transformacije privredne strukture, radi veće učinkovitosti i tako moguće globalizacije, nije potrebno platiti da bi postali članicom Unije već je to cijena ostvarenja Hrvatske kao moderne demokratske države.

Socijalne tenzije neće se moći isključiti ukoliko ne dođe do značajnog priliva stranih investicija. Naime, potreba dinamiziranog razvoja znači daljnju nejednakost u pravcu preferiranja kapitala u donosu na rad. Tu su moguće određene kompenzacije smanjenjem oporezivanja dohotka od rada.

Društveno vlasništvo je bilo materijalna osnova pokrića socijaliziranih rizika. Model privatizacije eliminirao je izvore financiranja socijaliziranih rizika a da pri tome nije povećana učinkovitost prije društvenog, a sada privatnog i državnog vlasništva. Izostanak preispitivanja dosadašnjeg modela privatizacije mogao bi se pokazati kao značajano ograničenje i prolongaciju članstva u Uniji.

Konvergencija ka Evropskoj Uniji nema alternative. Dosadašnja institucionalna rješenja vjerojatno bi bila bolja, da smo, a nismo, u većoj mjeri koristili iskustva Unije. I konačno, iako ne najmanje značajno, iskustva Unije mogla bi biti obilato korištena u koncipiranju regionalnog razvoja Hrvatske. Ne samo da je raspon razvijenosti pojedinih regija alarmantan već, valja podvući, nema razvoja civilnog društva kakvom težimo bez jednakih šansi svih građana bez obzira u kojoj regiji živjeli. Upravo model regionalnog razvoja Hrvatske će pokazati našu odlučnost ulaska u Evropsku uniju.